

1 TEÓRIA SYSTÉMOV A SYSTÉMOVÁ TEÓRIA

(prof. PhDr. Michal Kozubík, PhD.)

Všeobecná teória systémov (*General System Theory*, ďalej GST) je jednou z kľúčových perspektív nielen v prírodných, ale aj v sociálnych vedách, sociálnu prácu nevyvímajúc. Jej využitie v tejto praktickej, ale aj akademickej disciplíne tkvie v poskytnutí istého vzoru, paradigmy pre ľudské správanie. Jednoducho by sme jeho aplikovanie v pomáhajúcej profesii mohli vyjadriť vetou: „jedna vec ovplyvňuje druhú“. Predstavme si naše telo. Funguje ako systém vzájomne previazaných orgánov. Ak pracujú správne, naše telo je v rovnováhe, homeostáze. Ak však jeden orgán nepracuje správne, má to dopad na fungovanie iných a môže tak prísť k zlyhaniu celého tela, systému. Našťastie to funguje aj naopak: ak opravíme poškodený orgán, pokazenú súčiastku, telo, stroj môže opätovne pracovať správne. Úloha sociálnej práce je pomôcť osobe, rodine či komunite – systému žiť a fungovať optimálne.

Filozofický základ pre GST možno nájsť v diele nemeckého filozofa Martina Heideggera (1889 – 1976). Heideggerovo dielo bolo ovplyvnené myšlienkami Brentana a Aristotela a stredovekých scholastických predstaviteľov. Aristotelova požiadavka v metafyzike vedieť, čo spája všetky možné spôsoby bytia, je v mnohých ohľadoch otázkou, ktorá poháňa Heideggerovu filozofiu. Heidegger sa hlboko zaoberal Kantom, Kierkegaardom, Nietzsche a, čo je pre jeho následné myslenie v 20. rokoch možno najdôležitejšie, dvomi ďalšími postavami: Diltheyom (zdôraznenie úlohy interpretácie a história pri štúdiu človeka) a Husserlom (ktorého chápanie fenomenológie ako vedy o esenciách mu bolo súdené zahrnúť). V roku 1915 Husserl nastúpil na miesto vo Freiburgu a v roku 1919 sa Heidegger stal jeho asistentom. Heidegger strávil obdobie vyučovaním na univerzite v Marburgu (1923 – 1928), ale potom sa vrátil do Freiburgu, aby nastúpil na miesto, ktoré uvoľnil Husserl po odchode do dôchodku. Z takýchto vplyvov, bádání a kritických angažmánov sa zrodilo Heideggerovo zásadné dielo *Bytie a čas (Sein und Zeit)* (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011).

V rámci GST sú v jeho myslení zásadné tri faktory: existencia, fakticita a tzv. *verfallen* (z nem. podľahnúť, prepadnúť, boriť sa).

Existencia

- my, ľudia, sme herci, staráme sa o svoj vlastný život, svoj svet;

- máme méty, ktoré chceme dosiahnuť; domy, ktoré chceme postaviť, skúšky, ktoré chceme zvládnuť, chceme byť s ľuďmi, ktorých milujeme, čelíme obavám, ktoré chceme prekonať, a pod.;
- musíme čeliť našej konečnosti, limitom, smrti.

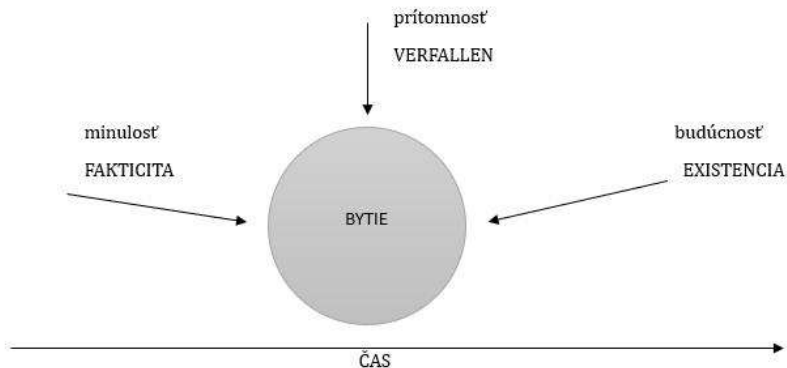
Fakticita

- pohlavie, fyzické vlastnosti, kultúra, jazyk a pod.;
- skôr to, čo je dané, nie volené.

Verfallen

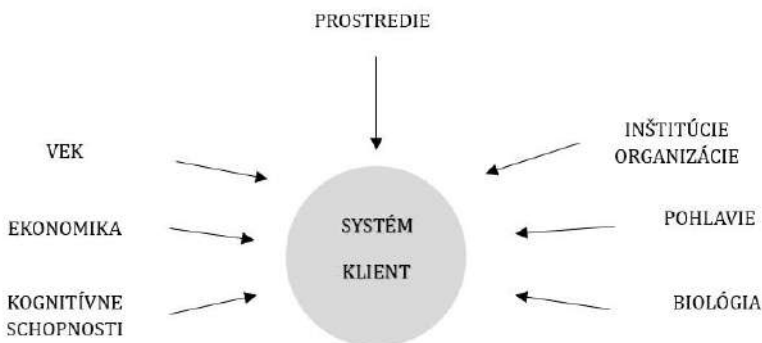
- komplexnosť a vzájomné prepojenie vzťahov charakterizované komplikovanosťou, odohrávajúce sa v prítomnosti;
- unášanie sa prítomnosťou;
- nejednoznačnosť a rozpor.

Bytie a čas, vydané v roku 1927, je štandardne oslavované ako jeden z najvýznamnejších textov v kánone súčasnej európskej (či kontinentálnej) filozofie. Katapultovalo Heideggera do pozície medzinárodného intelektuálneho zviditeľnenia a poskytlo filozofický impulz pre množstvo neskorších programov a myšlienok v súčasnej európskej tradícii, vrátane Sartrovho existencializmu, Gadamerovej filozofickej hermeneutiky a Derridovho poňatia „dekonštrukcie“. Tienistou stránkou Heideggerovho diela je jeho spojitosť s nacizmom.

Obrázok 1: Heideggerovo vnímanie času a bytia (Zdroj: Perkins, 2015)

Vyššie uvedené možno aplikovať aj v sociálnej práci. Klient, klientka je základným systémovým prvkom. Bez toho, aby klienti prichádzali do kontaktu s inými osobami, pôsobia na nich ďalšie systémy:

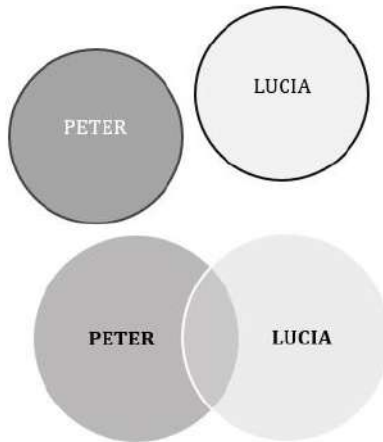

Obrázok 2: Klient/ka a pôsobiace systémy (Zdroj: Perkins, 2015)

- vek – dôležitý faktor ovplyvňujúci kvalitu života. Medzi najzraniteľnejšie skupiny patria deti a seniori;
- ekonomika – táto oblasť definuje, v akej finančnej situácii sa klient/ka nachádza, značne ovplyvňuje jeho/jej možnosti. Klientela sociálnej pracovníčky, sociálneho pracovníka je často v zlej finančnej kondícii, žije pod hranicou životného minima, čelí nedostatku;
- kognitívne schopnosti – v ranom veku nemusí dieťa dostávať mnoho kvalitných podnetov pre svoj rozvoj. Častým dôvodom je prostredie, v ktorom vyrastá. Aj u dospelých klientov táto zložka determinuje ich sociálne postavenie;
- prostredie – rodiny žijúce v marginalizovaných sídlach žijú na periférii spoločnosti a záujmu. Často ich od intravilánu obce oddeľuje prírodná prekážka (rieka, potok), príp. iná bariéra (napr. železničné priecestie). Chýbajú inžinierske siete, kanalizácia, prístup k vodným zdrojom, k elektrine;
- inštitúcie a organizácie – komunikácia s úradmi, návšteva lekára, dochádzka do školy či do práce môže byť vážnym problémom. Súvisí to nielen s umiestnením marginalizovaných komunit, ale aj s rasizmom a s nezaujmom;
- pohlavie – napríklad postavenie žien v niektorých komunitách či spoločnostiach nie je egalitárne;

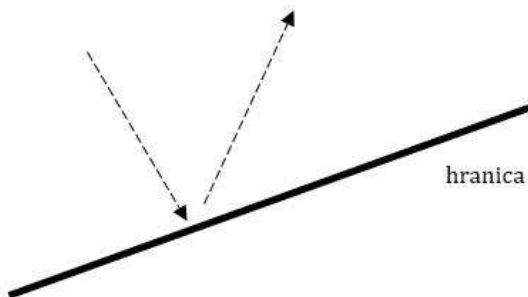
- biológia – ak prostredie, v ktorom vyrastáte a žijete, nespĺňa základné hygienické štandardy (prístup k vode a sanitácii), má to bezpochyby vplyv na váš zdravotný stav.

Všeobecná teória systémov sa sústreďí na vzťahy a na interakciu medzi jednotlivými systémami. Nahrádza psychodynamickú paradigmu v sociálnej práci. Rozvíjať sa začala v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Jednotlivé atribúty života vníma ako skupinu aktívnych častí, ktoré spolu fungujú ako celok. Tieto časti sú navzájom odlišené jasne stanovenými hranicami. Jednotlivým spojením častí vzniká nový celok. Uvedené možno charakterizovať jednoduchým spôsobom zobrazeným na *obrázku 3*: *Vzťah* Peter a Lucia sú dvaja mladí ľudia. Každý z nich je samostatnou entitou. Ak však medzi nimi vznikne iné puto, založené na láske či priateľstve, vytvorí sa nový vzťah – systém.

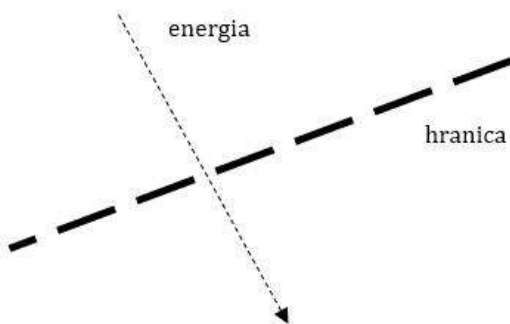
Obrázok 3: Vzťah (Zdroj: Perkins, 2015, upravené autorom)

Funkčnosť a pôsobenie systému je určené hranicami medzi jednotlivými subsystémami. Rovnako vzťah medzi Luciou a Petrom je definovaný vzájomnou otvorenosťou či, naopak, uzavretosťou.

Obrázok 4: Uzatvorená hranica (Zdroj: Perkins, 2015, upravené autorom)

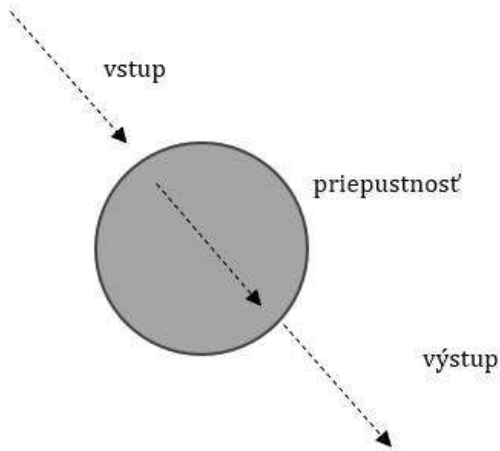
Ak sú hranice medzi systémami uzatvorené, energia nenaruší ich vnútorné prostredie, zachovávajú si svoj pôvodný obsah. Uzatvorenie hraníc medzi Luciou a Petrom môže znamenať opatrnosť, ale aj nedôveru. Iným príkladom môže byť rodina, v ktorej môžu byť vzťahy medzi rodinnými príslušníkmi také rozvrátené, že uzavretosť jednotlivých členov a členiek môže viesť k jej nefunkčnosti či rozpadu.

Obrázok 5: Energia prechádza hranicou (Zdroj: Perkins, 2015, upravené autorom)

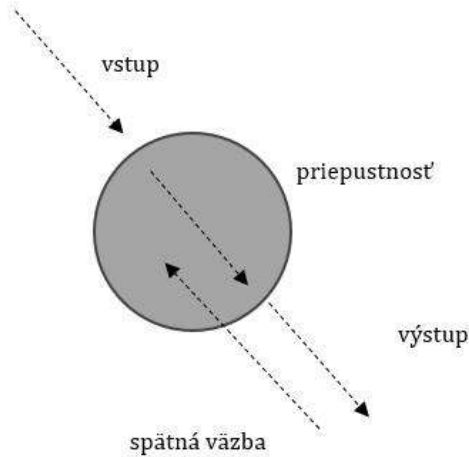
Ak sú hranice otvorené, energia medzi systémami voľne preniká. Medzi Luciou a Petrom vzniká vzťah obohacujúci sa o nové zážitky, poznatky a skúsenosti a vytvára tak puto. Iným príkladom môže byť otvorenosť a rešpekt medzi rodinnými príslušníkmi, ktorej základom je kvalitná sociálna komunikácia. Je nevyhnutné osvojiť si základnú terminológiu používanú v GST:

- styčná plocha (*interface*) – miesto, pri ktorom dochádza k stretu systému a vstupu;
- vstup (*input*) – energia, ktorá do systému prechádza;
- priechodnosť (*throughput*) – určuje, ako je energia v systéme využitá;
- výstup (*output*) – energia, ktorá vychádza zo systému do prostredia, okolia (*environment*).

Obrázok 6: Vstup, priechodnosť a výstup (Zdroj: Perkins, 2015)

Energia, ktorá prechádza systémom, môže byť daným systémom ovplyvnená a jej výstupná podoba môže byť odlišná. Môže sa tiež stať, že hoci energia systémom prenikne, jej výsledný obraz zostane totožný. Luciina láska k Petrovi môže byť z jeho pohľadu vnímaná ako obohacujúca, krásna a perspektívna. Rady rodičov svojim deťom môžu byť prijaté, akceptované a môžu ich život ovplyvniť. Môže sa však stať, že hoci informácia k deťom prichádza, jej spracovanie je neefektívne a nemá žiadny vplyv na zmenu, napríklad správania.

Obrázok 7: Spätná väzba (Zdroj: Perkins, 2015)

Odpoveď výstupu smerom k vstupu sa nazýva spätná väzba (*feedback*). Odpoveďou Petra na Luciinu lásku môže byť rovnaká náklonnosť, sympatia, ba môže lásku znásobiť. Spätná väzba detí na rady svojich rodičov môže prispieť k zlepšeniu ich života, správania a tým aj väčšej spokojnosti všetkých členov rodiny. Spätná väzba môže nadobúdať dva póly: pozitívny a negatívny. Negatívnu spätnú väzbu možno definovať ako opravnú spätnú väzbu, ktorá vedie k stavu homeostázy (rovnováhy). Tento termín je zložený z dvoch slov: *homeo* – rovnaký a *stasis* – nehybnosť. V odbornej literatúre je synonymickým označením *equilibrium* (podobný základ slova ako v anglickom *equal*). Ide o schopnosť organizmu udržať rovnováhu napriek vstupom. To neznamená, že zmena nie je možná. Znamená to, že zmena vonkajšia či vnútorná nepohltí systém. Aj negatívny feedback môže v konečnom dôsledku viesť k pozitívnej zmene. Tak ako uvádzame vyššie, cieľom negatívnej spätnej väzby rodičov k deťom nielen v období detstva alebo dospievania, ale aj v zrelom veku, je pomôcť deťom vrátiť sa na správnu cestu. Ak Peter naznačí Lucii nevhodnosť jej správania takouto formou spätnej väzby, jej cieľom je vrátiť vzťah do pôvodného pozitívneho nastavenia, k homeostáze, rovnováhe. Pozitívna spätná väzba je potvrdením správneho fungovania organizmu či vzťahu. Ide o vstup, ktorý systému hovorí, že pracuje správne.

Ďalšími termínmi používanými v GST sú diferenciácia, synergia a reciprocita. V prípade diferenciácie ide o tendenciu systému smerovať od jednoduchého ku komplexnému. Napríklad spoločnosti a vlády sa tiež

vyvíjajú a zdokonaľujú vlastný systém – tu sa však natíska otázka: robia ho viac prepracovanejším alebo byrokratickejším? Synergia je súčinnosť. Ak jednotlivé dielčie systémy kooperujú, sú v homeostáze, pracujú synergicky. V psychologických, spoločenskovedných, ale aj ekonomických vedách sa používa termín synergický efekt. V skupinovej práci napríklad vymedzuje potenciál tímu, ktorý nie je súčtom potenciálu jednotlivcov. Takáto forma spolupráce v tíme vytvára novú entitu, nový systém s jedinečnou synergiou. V ekonomických vedách sa vyjadruje trefne vzorcom: $2 + 2 = 5$. Reciprocita je vzájomnosť. Ide o ideu, ktorá hovorí, že zmena v jednej časti systému pôsobí na celý systém.

Tieto termíny často súvisia aj s inými vednými odbormi či teóriami. Napríklad „motýlí efekt“ alebo „efekt motýľích krídel“ (*the butterfly effect*) je myšlienka, že malé, zdanlivo triviálne udalosti môžu v konečnom dôsledku vyústiť do niečoho s oveľa väčšími následkami – inými slovami, majú nelineárne dopady na veľmi zložité systémy. Napríklad, keď motýľ mávne krídlami v Indii, táto malá zmena tlaku vzduchu môže nakoniec spôsobiť tornádo v Iowe. Tento termín zaviedol v 60. rokoch Edward Lorenz, profesor meteorológie na *Massachusetts Institute of Technology*, ktorý študoval vzory počasia. Vytvoril model, ktorý demonštruje, že ak porovnáte dva východiskové body označujúce aktuálne počasia, ktoré sú blízko seba, čoskoro sa od seba vzdialia – a neskôr sa v jednej oblasti môžu vyskytnúť silné búrky, zatiaľ čo druhá je pokojná. Neskôr si ďalší vedci uvedomili dôležitosť Lorenzovho objavu. Jeho poznatky položili základ pre odvetvie matematiky známe ako teória chaosu – myšlienku pokusu predpovedať správanie systémov, ktoré sú vo svojej podstate nepredvídateľné (Chandler, 2023).

Motýlí efekt je súčasťou tejto teórie, tzv. teórie chaosu. Chaos je veda o prekvapeniach, o nelineárnom a nepredvídateľnom. Učí nás očakávať neočakávané. Zatiaľ čo sa väčšina tradičnej vedy zaoberá predvídateľnými javmi, akými sú gravitácia, elektrina alebo chemické reakcie, teória chaosu sa zaoberá nelineárnymi vecami, ktoré sa v skutočnosti nedajú predvídať alebo ovládať, ako sú turbulencie, počasia, akciový trh, stavy nášho mozgu atď. Tieto javy často popisuje fraktálna matematika, ktorá zachytáva nekonečnú zložitosť prírody. Mnohé prírodné objekty vykazujú fraktálne vlastnosti, vrátane krajiny, oblakov, stromov, orgánov, riek atď., a mnohé systémy, v ktorých žijeme, vykazujú zložité, chaotické správanie. Rozpoznanie chaotickej, fraktálnej povahy nášho sveta nám môže poskytnúť nový pohľad, silu a múdrosť. Napríklad porozumením zložitej chaotickej dynamiky atmosféry môže pilot balóna nasmerovať balón na požadované miesto. Keď pochopíme, že naše ekosystémy, naše sociálne systémy a naše ekonomické systémy sú vzájomne prepojené, môžeme

dúfať, že sa vyhneme činom, ktoré môžu byť škodlivé pre naše dlhodobé blaho. Okrem motýlieho efektu sú princípmi chaosu (What is Chaos Theory?, 2023):

- nepredvídateľnosť: pretože nikdy nemôžeme poznať všetky počítačové podmienky zložitého systému dostatočne (t. j. dokonale) podrobne; nemôžeme dúfať, že predpovedáme konečný osud zložitého systému. Dokonca aj malé chyby v meraní stavu systému sa dramaticky zosilnia, takže akákoľvek predpoveď bude zbytočná. Keďže je nemožné zmerať účinky všetkých motýľov na svete, presná predpoveď počasia na veľkej vzdialenosti bude vždy nemožná;
- poriadok/neporiadok: chaos nie je len neporiadok. Chaos skúma prechody medzi poriadkom a neporiadkom, ktoré sa často vyskytujú prekvapivým spôsobom;
- miešanie: turbulencia zaisťuje, že dva susediace body v zložitom systéme po určitom čase skončia vo veľmi odlišných polohách. Príklad: dve susedné molekuly vody môžu skončiť v rôznych častiach oceánu alebo dokonca v rôznych oceánoch. Skupina héliových balónov, ktoré štartujú spoločne, nakoniec pristane na drasticky odlišných miestach. Miešanie je dôkladné, pretože turbulencie sa vyskytujú vo všetkých mierkach;
- spätná väzba: systémy sa často stávajú chaotickými, keď je prítomná spätná väzba. Dobrým príkladom je správanie akciového trhu. Keď hodnota akcie stúpa alebo klesá, ľudia majú tendenciu túto akciu kupovať alebo predávať. To následne ďalej ovplyvňuje cenu akcie, čo spôsobuje jej chaotický rast alebo pokles;
- fraktály: fraktál je nekonečný vzor. Fraktály sú nekonečne zložité vzory, ktoré sú sebe podobné v rôznych mierkach. Vytvárajú sa opakovaním jednoduchého procesu znova a znova v nepretržitej spätnej väzbe. Fraktály poháňané rekurziou sú obrazy dynamických systémov – obrazy chaosu. Geometricky existujú medzi našimi známymi dimenziami. Fraktálne vzory sú veľmi známe, pretože príroda je plná fraktálov. Napríklad: stromy, rieky, pobrežia, hory, oblaky, mušle, hurikány atď.

Okrem teórie chaosu sa všeobecná teória systémov spája s teóriou katastrof. V priebehu storočí existovali štyri základné teórie o katastrofách. Tieto štyri teórie poňali katastrofy ako:

- skutky osudu/Božie;
- činy prírody;
- spoločné účinky prírody a spoločnosti;
- sociálne konštrukcie.

Skutky osudu/skutky Boha

Po tisícročia sa katastrofy považovali za dôsledok neosobných a nekontrolovateľných síl – buď nešťastného usporiadania hviezd a planét, alebo ako činy Boha, ktoré presahovali ľudské chápanie. Obe formy tejto teórie považovali katastrofu za vopred určenú, a teda úplne mimo možnosti kontroly obete. Variáciou tejto teórie bolo, že katastrofy boli kozmickou alebo božskou odplatou za ľudské zlyhania – osobné katastrofy za osobné zlyhania a kolektívne katastrofy za zlyhania spoločnosti.

Akty prírody

Postupom času viedli zvýšené vedecké poznatky mnohých ľudí k tomu, aby nahrádzali nadprirodzenými príčinami prirodzené. K záplavám teda došlo, pretože veľké množstvo zrážok zo silnej búrky presiahlo schopnosť pôdy ich absorbovať. Rýchly odtok presiahol kapacitu povodia, takže prebytok sa rozlial cez brehy rieky, zaplavil budovy a utopil ľudí a zvieratá.

Interaktívne účinky prírody a spoločnosti

Tu riziká vznikajú interakciou systému fyzických udalostí a systému ľudského faktora. Na vyvolanie katastrof je teda potrebný systém nebezpečných fyzických udalostí, ako aj systém zraniteľného ľudského faktora. Ak niektorý z nich chýba, katastrofy sa nestávajú. Nie každá veterná smršť, otrasy zeme alebo príval vody sú katastrofou. Platí, že kým hrádze vydržia, žiadna katastrofa sa nekoná. Vlastnou katastrofou je zrušenie kultúrnej ochrany. Podľa tohto názoru sa ľudské spoločnosti prispôsobujú prevládajúcim podmienkam prostredia (napr. teplote, rýchlosti vetra, zrážkam, seizmickej aktivite) v danom mieste. Bohužiaľ, nedokážu predvídať zmeny v týchto podmienkach prostredia. V dôsledku toho je ich adaptácia na normálne podmienky zvyčajne nedostatočná pre extrémne udalosti – fujavice, vlny horúčav, tornáda, hurikány a záplavy. Túto perspektívu možno najlepšie ilustrujú škody spôsobené zemetrasením a jeho obeť. Inžinieri zaoberajúci sa zemetraseniami s obľubou hovoria, že zemetrasenia nezabíjajú ľudí, ale sú to zrušené budovy, ktoré ich usmrťia. Podľa tohto názoru sa ľudia môžu vyhnúť katastrofám, ak sa zdržiavajú mimo seizmicky aktívnych miest, respektíve

ak sa tam presunú, musia vybudovať stavby, ktoré odolajú extrémnym environmentálnym udalostiam, ktoré môžu nastať.

Sociálne stavby

Katastrofy sú systematické, pokiaľ ide o typy ľudí, ktorým ubližujú, ako aj o typy geografických oblastí a systémov využívania ľuďmi, ktoré zasiahnu. V rámci obáv teórie interaktívnych efektov z vystavenia sa nebezpečenstvu na konkrétnych miestach a z fyzickej zraniteľnosti konkrétnych štruktúr teória sociálnej konštrukcie upozorňuje na sociálnu zraniteľnosť špecifických segmentov populácie. Povedať, že zraniteľnosť voči nebezpečenstvu je sociálne konštruovaná, neznamená, že ľudia sú zraniteľní, pretože myslia nesprávne – keďže väčšina ľudí by teraz kategorizovala presvedčenie, že záplavy sú spôsobené zoradením planét a hviezd. Skôr sa objavujú sociálne zraniteľné segmenty populácie, pretože naše psychologické, demografické, ekonomické a politické procesy majú tendenciu ich produkovať. Samozrejme, tieto procesy priniesli veľa dobrých vecí. Najmä mnohí obyvatelia USA majú dobrú prácu, pohodlný život a rovnako ako my si užívajú jednu z najdemokratickejších vlád na svete. Všetky tieto podmienky sa postupom času menili – život je lepší v porovnaní s tým, aký bol pred storočím, a existuje mnoho spôsobov, ako ho ešte zlepšiť. Pre manažérov núdzových situácií, sociálne pracovníčky a sociálnych pracovníkov by však mali byť mimoriadne znepokojujúce mnohé spôsoby, ktorými môžu naše inštitúcie znížiť zraniteľnosť voči rizikám tých ľudí, ktorí majú najmenšiu psychickú odolnosť, sociálnu podporu, politickú moc a sú ekonomicky najchudobnejší.

Teoretické porovnania

Každej z troch uvedených teórií v súčasnosti verí určitá časť členov spoločnosti. Skutočne, zástancovia najcynickejšej verzie teórie skutkov osudu/Božích skutkov ju používajú, aby sa vyhli zodpovednosti za činy, ktoré sú v podstate pod ľudskou kontrolou. Napríklad zástupcovia uhoľnej spoločnosti, ktorá postavila priehradu cez *Buffalo Creek* v západnej Virgínii, tvrdili, že zrútenie priehrady bolo „Božím činom“. Toto bol zjavne chabý pokus vyhnúť sa priznaniu, že spoločnosť z nedbanlivosti postavila priehradu z nestabilných materiálov, čím riskovala životy obyvateľov, aby udržala zisky spoločnosti. Každá komunita má pravdepodobne prívržencov každej teórie. Pretože každá teória má rôzne dôsledky pre manažment environmentálnych rizík, prevalencia každej teórie má významné dôsledky pre politiku na miestnej, štátnej, národnej a medzinárodnej úrovni (Fundamentals of Emergency Management, 2023).

Okrem teórií chaosu a katastrof súvisí s GST aj teória ekologických systémov v sociálnej práci. Teória ekologických systémov sa zaoberá interakciou a vzájomnou závislosťou jednotlivcov s ich okolitými systémami a nabáda sociálnych pracovníkov, aby zaujali holistický pohľad tým, že posúdia, ako jednotlivci ovplyvňujú a sú ovplyvnení takýmito fyzickými, sociálnymi, politickými a kultúrnymi systémami. Počiatky teórie ekologických systémov boli odvodené zo samostatných rámcov ekologickej teórie, teórie systémov a Bronfenbrennerovej teórie bioekologických systémov. Moderné využitie teórie ekologických systémov je založené na piatich predpokladoch, ktoré skúmajú interakciu a vzájomnú závislosť systémov. Ide o to, ako nemožno hodnotenie jedného systému robiť izolovane, ale musí sa brať do úvahy, ako systémy ovplyvňujú a sú ovplyvnené navzájom. Teória ekologických systémov je užitočná vo fáze hodnotenia v praxi sociálnej práce, pretože môže predstavovať rámec na hodnotenie klienta z holistickej perspektívy, najmä pomocou ekomáp. Na základe hodnotenia sociálneho pracovníka/sociálnej pracovníčky môže byť teória ekologických systémov užitočná pri nasmerovaní sociálneho pracovníka či pracovníčky na najvhodnejší systém, do ktorého môže zasahovať (Teater, 2021).

V ekologickom prístupe v sociálnej práci bolo Pardeckom (1988) identifikovaných šesť profesionálnych rolí, ktoré umožňujú odborníkovi/odborníčke efektívne pracovať s piatimi základnými systémami: jednotlivcom, rodinou, malou skupinou, organizáciou a s komunitou. Tieto profesionálne úlohy a roly sú definované nasledovne:

1. účastník/účastníčka konferencie: táto úloha je odvodená od myšlienky rodinnej konferencie a zameriava sa na činnosti, ktoré sa vykonávajú, keď praktizujúci slúži ako primárny zdroj pomoci klientovi/klientke pri riešení problémov,
2. aktivizujúci/aktivizujúca: táto rola sa zameriava na akcie vykonané vtedy, keď praktizujúci používa štruktúry – jednotlivé systémy, organizuje udalosti, interakcie a premenné prostredia na uľahčenie a na zlepšenie fungovania systému;
3. maklér/maklérka: táto rola sa zameriava na akcie, ktoré sa vykonávajú s cieľom spojenia spotrebiteľa s tovarom a so službami alebo s kontrolou kvality týchto tovarov a služieb. V prípade sociálnej práce ide o spokojnosť klientely s priebehom terapie, stretnutia či konferencie;
4. mediátor/mediátorka: táto rola sa zameriava na činnosti, ktoré sa vykonávajú, keď je cieľom odborníka/odborníčky zosúladiť

- protichodné alebo nesúrodé body a spojiť „súperiach“ (napr. členov komunity, rodiny a pod.) v jednotnej akcii;
5. advokát/advokátka: táto rola sa zameriava na opatrenia prijaté v prípade, že odborník/odborníčka zabezpečuje služby alebo zdroje v mene klienta/klientky tvárou v tvár identifikovanému odporu alebo vyvíja zdroje alebo služby v prípadoch, keď sú nedostatočné alebo neexistujú;
 6. opatrovník/opatrovníčka: úloha opatrovníka/opatrovníčky je definovaná ako vykonaný úkon, keď odborník/odborníčka vykonáva funkciu sociálnej kontroly, resp. prijme ochranné opatrenia, keď je úroveň kompetencií klienta/klientky považovaná za nedostatočnú.

Aktuálne je známych päť príkladov ekologickej sociálnej práce a jej praktických aplikácií a odporúčaní (Social Work Degree Guide, 2023):

- zlepšiť *One-on-One* (jeden na jedného) terapiu: prax sociálnej práce, ktorá využíva ekologický rámec, sa zameriava na neustále sa meniace vzťahy medzi všetkými premennými. Uvedenie si sociálneho, politického a kultúrneho prostredia umiestňuje jednotlivca skôr do kontextu než do izolovaného súboru symptómov. Tento prístup uznáva, že prostredie, vrátane prítomnosti pracovníka/pracovníčky a jeho príslušných sociálnych a politických rolí, má vplyv na situáciu;
- podporiť odolnosť komunity: zatiaľ čo je individuálna odolnosť v sociálnej práci už dlho pojmom, komunitná odolnosť je novším faktorom, ktorý zvažujú ekologickí sociálni pracovníci a pracovníčky. Napríklad aktivity v Kanade týkajúce sa práv prístupu k vode informovali a oživilí štúdium odolnosti komunity. Pracovníci a pracovníčky v tejto oblasti môžu pomôcť mobilizovať zdroje a vyvinúť stratégie, ktoré pomôžu komunitám prosperovať napriek nepriaznivým okolnostiam. Zdravšia komunita lepšie podporuje zdravého jednotlivca;
- pomôcť migrujúcim a prisťahovaleckým populáciám: učebné osnovy ekologickej sociálnej práce zahŕňajú pochopenie rozdielov a podobností medzi skupinami ľudí. Kultúrna citlivosť pomôže pracovníkovi/pracovníčke pochopiť a zmierniť problémy, ktorým môžu pri prispôbovaní sa novému prostrediu prisťahovalci čeliť. Práca s týmito populáciami si vyžaduje pochopenie systémov útlaku, ako aj pochopenie toho, ako

skutočné fyzické problémy v životnom prostredí ovplyvňujú jednotlivca;

- vylepšiť zdroje komunity:
pomáhať zlepšovať životné podmienky a okolitú ekológiu môže byť súčasťou práce ekologického sociálneho pracovníka/sociálnej pracovníčky. Menšinové komunity sa často nachádzajú v potravinových púšťach, oblastiach, ktoré nemajú prístup k čerstvým, cenovo dostupným produktom a k iným prvkom zdravej výživy. Sociálni pracovníci/sociálne pracovníčky využívajúci environmentálny rámec sa môžu spojiť a podporovať projekty, akými sú napríklad komunitné záhrady. Medzi ďalšie príklady patrí obhajovanie čistejšej vody alebo prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu;
- ovplyvňovať verejnú politiku:
firemná a verejná politika môže mať zničujúce dopady na niektoré marginalizované skupiny obyvateľstva. Ekologický pohľad na sociálnu prácu skutočne vyžaduje, aby sociálni pracovníci/sociálne pracovníčky nielen pomáhali jednotlivcovi prispôbiť sa situácii, ale tiež obhajovali zmenu sociálneho a politického prostredia tak, aby jednotlivca lepšie podporovali. Podpora trvalo udržateľného rozvoja a práca pre sociálnu spravodlivosť môžu byť okruhom záujmu v tejto oblasti.

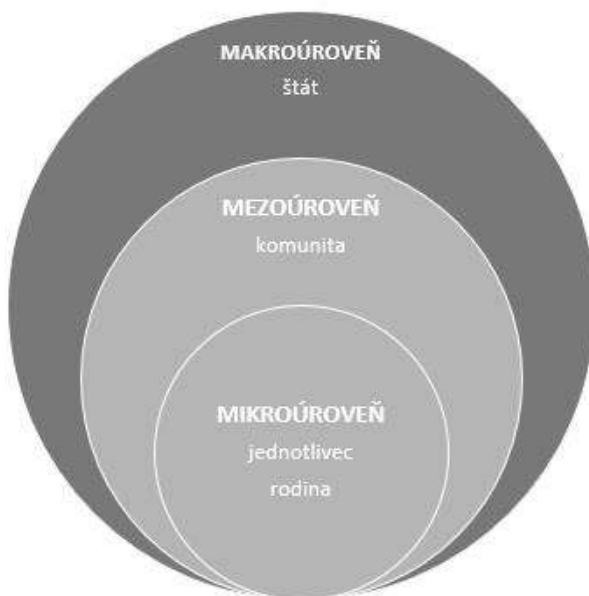
Keďže v rámci tém dominujú fyzické, sociálne a politické stresory, úloha ekologickej sociálnej práce sa stáva ešte dôležitejšou. Holistický pohľad na jednotlivcov zahŕňa aj uvedomenie si zložitosti viacerých systémov v prostredí. Tento prístup môže viesť k stratégiám na zlepšenie nielen situácie jednotlivca, ale aj komunity, krajiny a sveta (Social Work Degree Guide, 2023).

Ekologická sociálna práca vychádzajúc z environmentálnej práce chápe, že jednotlivec neexistuje vo vzduchoprázdne. Sme súčasťou komplexných systémov s fyzickými, mentálnymi a s duchovnými vlastnosťami. Zatiaľ čo tradičné metódy sociálnej práce majú za cieľ umožniť klientovi lepšie sa prispôbiť svojmu prostrediu, využitie ekologického prístupu k sociálnej práci môže rozšíriť zameranie aj na pozitívne ovplyvňovanie životného prostredia. Táto holistická metóda môže priniesť nielen lepšie výsledky pre klienta, ale aj pre jeho sociálnu, politickú a duchovnú komunitu. V sociálnej práci a v humanitných vedách ide o pokus o rozšírenie systémovej teórie z biologickej a z ekologickej perspektívy. Termíny, akými sú napríklad ekosystémy či ekologická perspektíva, sa používajú na

štúdium ľudí a iných živých organizmov a ich interakcií. Medzi najznámejšie pojmy patria:

- sociálne prostredia – tu zaraďujeme podmienky, okolnosti a ľudské interakcie;
- transakcie – ide o komunikáciu a o výmenu skúseností;
- energia – prírodná sila alebo aktívne angažovanie sa;
- styčná plocha (*interface*) – podobne ako definujeme vyššie;
- adaptácia – prispôsobenie sa podmienkam;
- zvládanie (*coping*) – adaptácia vyžadujúca snahu;
- prepojenosť (*interconnectedness*) – vzájomná závislosť, spoluzávislosť a prepojenosť.

Vzájomná previazanosť systémov je pre sociálnu prácu kľúčová. Určuje totiž viacero subsystémov, úrovní v sociálnej práci. Najčastejšie hovoríme o troch úrovniach:

Obrázok 8: Prepojenosť jednotlivých úrovní v sociálnej práci (Zdroj: vlastné spracovanie)

- mikroúroveň – najčastejšie ide o jednotlivca. V prípade Petra a Lucie ide o ich osobnosti – silné a slabé stránky, prežívanie, životný štýl, radosti a starosti a pod. Každý z nás je jedinečný, iný. Táto úroveň zohľadňuje neopakovateľnosť. V rámci odbornosti sociálnej pracovníčky/sociálneho pracovníka kladie vysoké nároky v oblasti teoretických poznatkov, praktických zručností a aplikácie jednotlivých postupov;
- mezoúroveň – predstavuje širšie sociálne prostredie. Zaraďujeme do nej rodinné väzby, siete v rámci komunít a pod. V prípade Petra a Lucie ide o ich vzájomný vzťah. Peter a Lucia nie sú iba samostatné a nezávislé jednotky, systémy, ale budujú si nové puto. Obaja sú však prepojení so svojou primárnou rodinou, priateľským či pracovným kolektívom. Aký vzťah majú s rodičmi svojich partnerov, ako ich vníma ich okolie, ako sa cítia v práci – to všetko má vplyv na ich život;
- makroúroveň – najčastejšie ide o štát, pretože jeho nástroje priamo ovplyvňujú každého človeka. V prípade Petra a Lucie môže ísť napríklad o podporu ich dieťaťa, príspevky v nezamestnanosti či zdravotnú starostlivosť. Nemenej dôležitou súčasťou je aj politické zriadenie. Je iné žiť v neslobode, totalitnom režime, a iné v krajine, ktorá ctí demokraciu a hodnoty slobody.

Na základe vyššie uvedeného je nevyhnutné používať v sociálnej práci holistický prístup. Jednotlivými systémami v tomto modeli sú: jednotlivec, pár, rodina, ale aj skupina, komunita a štát. Pracovníčky a pracovníci v pomáhajúcich profesiách by nemali riešiť problém izolovane s jeho prezentovanými symptómami. Systémy sú navzájom prepojené a vplývajú jeden na druhý. Príkladom môže byť Petrova depresia:

Obrázok 9: Petrova depresia (Zdroj: Perkins, 2015, upravené autorom)

Z vyššie uvedeného obrázku je zrejmé, že systémy sa navzájom ovplyvňujú. Úzkosť a nepokoj v jednej časti systému spúšťa ďalšie pohyby častíc v dôsledku reciprocity. Jedna zlá udalosť môže reťazovo viesť k ďalšej. Našťastie, funguje to aj opačne – intervencia, zásah v jednej časti systému môže napraviť ostatné časti. Osoba (Peter), ktorá napríklad úspešne podnikla liečbu závislosti, môže úspešne rásť v oblasti pracovnej, ako aj rodinnej pohody.

Sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci sú často nútení prehliadať environmentálnu realitu života svojich klientov a klientiek. Napätie spojené s konfliktom medzi realitou súčasnej praxe sociálnej práce a poslaním profesie v oblasti sociálnej spravodlivosti necháva mnohé sociálne pracovníčky a mnohých sociálnych pracovníkov frustrovaných. Tí potom nemajú na výber a musia iba dodržiavať predpísané postupy a praktiky sústredené v „klinickom“ prostredí svojich klientov. Vzhľadom na enormnosť a neriešiteľnosť širších sociálnych problémov sa pracovníčky/pracovníci môžu tiež cítiť preťažení a bezmocní pri zmene fyzického a sociálneho prostredia klientov. Ignorovaním environmentálnych skutočností odborníci a odborníčky v sociálnej práci nevedomky posilňujú pocity beznádeje a bezmocnosti klientov. Prax sociálnej práce so skupinami má však jedinečnú pozíciu na ovplyvňovanie sociálneho a fyzického prostredia klientely (Glitterman, Knight, 2018).

Za zakladateľa *teórie systémov* možno považovať **Ludwiga von Bertalanffyho** (1901 – 1972). Tento biológ vyrastal v Rakúsku a následne pôsobil vo Viedni, Londýne, Kanade a v USA a preslávil sa ako jeden zo

zakladateľov všeobecnej teórie systémov (GST). Tú vníma ako interdisciplinárnu prax, ktorá popisuje systémy so vzájomne pôsobiacimi komponentmi. Použiteľná je v biológii, kybernetike a v iných oblastiach. Bertalanffy navrhol, aby sa zákony termodynamiky vzťahovali na uzavreté systémy. Teória bola však využitá aj na tzv. otvorené systémy, akými sú živé veci. Jeho matematický model rastu organizmu v čase, publikovaný v roku 1934, sa používa dodnes.

Bertalanffy v modeli definoval všeobecné princípy otvorených systémov a obmedzenia konvenčných modelov. Aplikácie pripisoval biológii, teórii informácie a kybernetike. Čo sa týka biológie, príklady z pohľadu otvorených systémov naznačili, že „môžu stačiť na stručné naznačenie veľkých oblastí použitia“, ktoré by mohli byť „náčrtmi širšieho zovšeobecnenia“. Hoci potenciálne aplikácie existujú aj v iných oblastiach, teoretik rozvinul iba implikácie pre biológiu a kybernetiku.

V spoločenských vedách Bertalanffy skutočne veril, že všeobecné systémové koncepty sú použiteľné. Šlo napr. o teórie, ktoré boli zavedené do oblasti sociológie z moderného systémového prístupu, ktorý zahŕňal koncept všeobecného systému, spätnej väzby, informácií, komunikácie atď. Bertalanffy tiež rozpoznal ťažkosti s aplikáciou novej všeobecnej teórie na sociálne vedy v dôsledku zložitosti priesečníkov medzi prírodnými vedami a sociálnymi systémami človeka. Teória však stále podporovala nový vývoj od sociológie po antropológiu, ekonómiu, politológiu a psychológiu. Dnes zostáva Bertalanffyho GST mostom pre interdisciplinárne štúdium systémov v spoločenských vedách (Environment and Technology, 2023).

Za jedného zo zakladateľov konštruktu *systémovej teórie* je považovaný nemecký filozof a sociológ **Niklas Luhmann** (1927 – 1998). Luhmann poskytol jednu z najprepracovanejších dostupných teórií spoločnosti, ako aj množstvo prác o jej špecifických aspektoch. Jeho teória stojí na troch hlavných teoretických pilieroch. Okrem systémovej teórie zohráva dôležitú úlohu teória sociálnej evolúcie a teória sociálnej diferenciácie. Luhmann vníma rozdiel medzi teóriou politiky ako súčasťou teórie spoločnosti na jednej strane a politickou teóriou ako reflektívnou teóriou v rámci politického systému na strane druhej. Definuje politickú moc, politické riadenie a venuje sa popisu politického systému. Podľa Alberta (2019) Luhmannova teória má tendenciu prehliadať rozmer medzinárodnej politiky, ale jeho teória poskytuje príležitosti na vysvetlenie inovatívnym spôsobom.

Spoločnosť je podľa Luhmanna (Albert, 2019) založená na nespočetných interakčných systémoch. Na rozdiel od organizácií a funkčných systémov

sa interakčné systémy realizujú v prítomnosti. Napríklad stretnutie, hodina v škole, rozhovor a podobne sa v jednom momente jednoducho ukončia. Interakčné systémy sa nedajú znovu vytvoriť, ale možno si ich zapamätať a odkázať na ne v budúcej komunikácii, aj keď je dosť pravdepodobné, že na mnohé, ak nie na väčšinu interakčných systémov, sa v budúcnosti nebudú odkazovať iné sociálne systémy a jednoducho sa na ne zabudne. Nie každý interakčný systém čerpá a aktualizuje funkčnú, systémovo špecifickú komunikáciu (o peňažnej hodnote, zákonitosti, politickej moci atď.). Ak však čerpá z tejto komunikácie a neskôr sa na ňu odkazuje a zapamätá si ju, prispieva k pokračovaniu funkčného systému.

Na rozdiel od interakčných systémov sa organizácie ako sociálne systémy vyznačujú trvaním a nespoliehajú sa na prítomnosť. Organizácie, ktoré sa formálne odlišujú od svojho prostredia prijímaním rozhodnutí na základe rozhodovacích predpokladov a kritérií členstva, sú schopné koordinovať obrovské množstvo interakcií. „Dosahujú zázrak synchronizácie interakcií, napriek tomu, že tieto vždy a nevyhnutne prebiehajú súčasne, v ich minulosti a budúcnosti“ (Luhmann, 1997, s. 836 – 837; kurzíva v origináli; In: Albert, 2019).

Moderná spoločnosť je spoločnosťou (formálnych) organizácií (*Organisationsgesellschaft*). Najmä pod podmienkou funkčnej diferenciacie je potrebná zvýšená miera synchronizácie. Organizácie plnia túto požiadavku v celej spoločnosti. Organizácie však nie sú časťami funkčných systémov. Komunikácia organizácií je do značnej miery komunikácia, ktorá je funkčne špecifická, a ako taká je súčasťou špecifického funkčného systému. Napríklad politická strana môže využívať pomerne veľa politickej komunikácie. Ako organizácia však bude vždy využívať aj právnu komunikáciu (uzatvára zmluvy, môže byť žalovaná v pracovnom spore atď.) alebo ekonomickú komunikáciu (nakupuje zariadenia, predáva knihy a pod.) atď. Prispieva tak k pokračovaniu politického systému, právneho systému, ekonomického systému a tak ďalej. Nie je však súčasťou týchto systémov; skôr je to jeden z týchto systémov.

Aj keď je moderná spoločnosť charakterizovaná funkčnou diferenciáciou, neznamená to, že by neexistovali aj historicky predchádzajúce formy sociálnej diferenciacie – segmentácia a stratifikácia. Diagnóza prvotnosti funkčnej diferenciacie znamená len to, že obyčajne princípy usporiadania, ktoré sú v súlade s funkčnou diferenciáciou, prevažujú nad tými, ktoré sa spájajú napríklad so stratifikáciou (takže napríklad ani bohatí a privilegovaní sa nevyhnú zákonu). Pre Luhmanna to v prvom rade znamená, že vo vzťahu k spoločnosti hrá segmentácia a stratifikácia

väčšinou dôležitú úlohu v rámci špecifických funkčných systémov. Predovšetkým vychádza z predpokladu, že vnútorne je politický aj právny systém primárne diferencovaný na segmenty (teda územné štáty a národné právne systémy) (Albert, 2019).

Integrálnou súčasťou Luhmannovej teórie spoločnosti je teória sociálnej evolúcie. Teória sociálnej diferenciacie a systémová teória sú doplnené popisom sociálnej evolúcie, ktorý hovorí niečo o konkrétnejšom vývoji, prostredníctvom ktorého vznikli konkrétne systémy a formy diferenciacie, pričom na druhej strane predstavujú dôležité hraničné podmienky pre sociálnu evolúciu. Keďže sociálna evolúcia je evolúcia vo forme konektivity komunikácie, nemá nič spoločné s prirodzenou evolúciou. Sociálna evolúcia prebieha v komunikácii a prostredníctvom komunikácie ako trojstupňový proces variácie, selekcie a restabilizácie. Variácia znamená všetku novú komunikáciu, ktorá zavádza variácie do stavu systému. Selekcia znamená (pozitívny alebo negatívny) výber konkrétnych variácií. Restabilizácia sa vzťahuje na stav vyvíjajúceho sa systému po vykonaní selekcie.

Integrácia teórie sociálnej evolúcie do teórie spoločnosti má dva hlavné dôsledky. Na jednej strane jej poskytuje mocný analytický nástroj na vysvetlenie historických zmien a nepredvídaných udalostí bez toho, aby sa spoliehala na redukcionistické predstavy o hybných silách alebo teleologický prístup (teleológia – teória o účelnosti všetkého diania a vývoja, o tom, že celé svetové dianie prebieha podľa vopred daného plánu k určenému cieľu). Na druhej strane, tým, že teória sociálnej evolúcie umožňuje radikálne nepredvídané udalosti (výber môže byť vždy pozitívny alebo negatívny), poskytuje ochranu proti pomýleniu si teórie spoločnosti ako analytického nástroja, ktorý možno použiť na vytváranie predpovedí (podľa Luhmanna, v časovej štruktúre spoločnosti a v sociálnej evolúcii vždy existuje zásadná priepasť medzi súčasnou budúcnosťou a budúcou prítomnosťou) (Albert, 2019).

Teória systémov (L. von Bertalanffy) a systémová teória (N. Luhmann) sa zvyknú nesprávne zamieňať. Prehľadným spôsobom je prezentovaný sumár systémovo-terapeutických modelov Brnulom et al. (2015). V prípade GST ide najmä o komunikačný smer (G. Bateson, P. Watzlawick), štrukturálny smer (S. Minuchin), strategickú koncepciu (J. Haley) a experienciálne-humanistický smer (V. Satirová).

V sociálnej práci zároveň rozlišujeme systémový a systemický prístup. Rozdiel medzi systémovým a systemickým poňatím spočíva vo vnímaní systému. Zatiaľ čo systémové teórie vnímajú systém ako skutočne jestvujúcu jednotku, ktorá má svoje dielčie časti (subsystémy), pravidlá

a hranice udržiavajúce si svoju rovnováhu, ktorú možno ovplyvňovať zásahmi zvonku; systemické poňatie od konceptu homeostázy upustilo a systém vníma ako záležitosť od okolia uzavretú, s prebiehajúcimi vnútornými zmenami, ktoré sú nepredvídateľné, neplánované, a ktoré nie je možné ovládať vonkajšími zásahmi (Kratochvíl, 2009; Brnula et al., 2015).

Ako uvádzajú Ludewig (2011) a Brnula et al. (2015), tento rozdiel možno badať aj v optike nazerania na problémy rodín. Predstavitelia systemického prístupu odmietajú určenie objektívnej pravdy, optiku objektívne stanovenej diagnózy. Na začiatku procesu práce s rodinou stojí zákazka, ktorá zohľadňuje prania klientely a zároveň pohľad terapeuta/terapeutky na to, čo je možné a zmysluplné. Zákazka v systemickej terapii je teda spoločne dohodnutá zmluva medzi pomáhajúcim profesionálom/profesionálkou a rodinou, určujúca, o čo v procese poskytovania pomoci pôjde. Definuje témy a tým zároveň spôsob vhodnej pomoci a tiež oblasť, do ktorej je poskytovateľ pomoci oprávnený vstupovať (Brnula et al., 2015, s. 155 – 156). Autori zároveň prehľadne sumarizujú jednotlivé smery v systemickom prístupe: prístupy milánskej školy zameranej na intervencie (Selvini Palazzoliová) a ďalšie vývojové tendencie (Boscolo, Cecchin); prístupy zamerané na kooperáciu, ako napríklad reflektujúci tím (Andersen); prístupy zamerané na jazyk, opierajúce sa o tzv. sociálny konštrukcionizmus (Goolishian); prístupy krátkodobej terapie zameranej na riešenie (Shazer); naratívne prístupy (White); biografické prístupy (Welter-Enderlinová, Buchholz); integratívne prístupy a viaceré ďalšie (Ludewig, 2011; Brnula et al., 2015).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Albert, M. Luhmann and Systems Theory. In: *Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2019. Dostupné online: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.7> (11-08-2023).

Brnula, P., Čavojská, K., Mózešová, K., Mózeš, P., Smrek, M. *Úvod do teórie sociálnej práce*. Bratislava: Iris, 2015. 214 s. ISBN 9788089726363.

Fundamentals of Emergency Management. Dostupné online: https://workforce.libretexts.org/Bookshelves/Safety_and_Emergency_Management/Fundamentals_of_Emergency_Management/01%3A_Introduction_to_Emergency_Management/1.02%3A_Fundamental_Theories_of_Disaster (28-08-2023).

Gitterman, A., Knight C. Empowering Clients to Have an Impact on Their Environment: Social Work Practice with Groups. In: *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 2016, 97, 4.

Chandler, N. What Is the Butterfly Effect and How Do We Misunderstand It? Dostupné online: <https://science.howstuffworks.com/math-concepts/butterfly-effect.htm> (28-08-2023).

Environment and Technology. Ludwig von Bertalanffy. Dostupné online: <http://environment-ecology.com/biographies/395-ludwig-von-bertalanffy.html> (11-08-2023).

Ludewig, K. *Základy systemické terapie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2011. 111 s. ISBN 9788024735214.

Luhmann, N. *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Germany: Suhrkamp, 1997. 472 s. ISBN 9780804771597.

Pardeck, J. T. An Ecological Approach for Social Work Practice. In: *The Journal of Sociology and Social Welfare*, 1988, 15, 2, 11.

Perkins, M. Introduction to System Theory. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=jY7638w6gkI> (14-08-2023).

Social Work Degree Guide. Dostupné online: <https://www.socialworkdegreeguide.com/lists/5-examples-of-ecological-social-work/> (29-08-2023).

Stanford Encyclopedia of Philosophy. Dostupné online: <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/> (14-08-2023).

Teater, B. *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice*, 4th Edition. A Generalist-Eclectic Approach. Springer, 2021. 500 s. ISBN 9780826165558.

What is Chaos Theory? Dostupné online: <https://fractalfoundation.org/resources/what-is-chaos-theory/> (28-08-2023).

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA
KATEDRA SOCIÁLNEJ PRÁCE A SOCIÁLNYCH VIED

**VYUŽITIE VYBRANÝCH PRVKOV SYSTÉMOVÉHO
PRÍSTUPU V KONTEXTE PROFESIONÁLNYCH
NÁHRADNÝCH RODÍN**

Elena Gažiková a kol.

2023

Monografia vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0868/21 Využitie vybraných prvkov systémového prístupu v kontexte profesionálnych rodín.

VYUŽITIE VYBRANÝCH PRVKOV SYSTÉMOVÉHO PRÍSTUPU V KONTEXTE PROFESIONÁLNYCH NÁHRADNÝCH RODÍN

Autori:

doc. PhDr. Elena Gažiková, PhD., prof. PhDr. Ján Gabura, CSc., prof. PhDr. Martina Mojtová, PhD., prof. PhDr. Michal Kozubík, PhD., doc. Mgr. Gabriela Šeboková, PhD., Katarína Minarovičová, PhD.

Recenzenti: prof. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.

ISBN 978-80-558-2093-4

OBSAH

ÚVOD	4
1 TEÓRIA SYSTÉMOV A SYSTÉMOVÁ TEÓRIA.....	5
2 SYSTÉMOVÝ PRÍSTUP PRI PRÁCI S RODINOU V KONTEXTE PRAXE	28
3 PROFESIONÁLNA NÁHRADNÁ RODINA	44
4 VNÍMANIE RODINNÉHO SYSTÉMU PROFESIONÁLNYMI NÁHRADNÝMI RODIČMI	62
5 ROZDIELY V PERCIPOVANÍ FUNKČNOSTI RODINNÉHO SYSTÉMU PROFESIONÁLNYCH NÁHRADNÝCH RODÍN.....	83
6 SPOLUPRÁCA PROFESIONÁLNYCH NÁHRADNÝCH RODIČOV PRI RIEŠENÍ PROBLÉMOV DIEŤAŤA S ČLENMI RODINY A S ODBORNÝM TÍMOM	102
7 SYSTÉMOVÝ PRÍSTUP V INTERVENCIÁCH PRACOVNÍKOV CENTIER PRE DETI A RODINY A PODPORY PROFESIONÁLNYCH NÁHRADNÝCH RODIČOV	125
ZÁVER.....	159

ÚVOD

Profesionálna náhradná rodina predstavuje rodinnú formu realizácie ústavnej starostlivosti. Starostlivosť o dieťa v profesionálnej náhradnej rodine predpokladá predovšetkým napĺňanie individuálnych potrieb dieťaťa v prostredí, ktoré sa čo najviac približuje modelu rodinnej výchovy. Profesionálny náhradný rodič zabezpečuje starostlivosť o dieťa z centra pre deti a rodiny dvadsaťštyri hodín denne. To znamená, že dieťa vyrastá v rodinnom prostredí s ďalšími členmi rodiny profesionálneho náhradného rodiča. Profesionálna náhradná rodina rovnako ako biologická rodina predstavuje otvorený systém, ktorý funguje v rámci jednotlivých rodinných systémov a subsystémov. Pochopenie fungovania rodinného systému profesionálnych náhradných rodín má význam pri efektívnom aplikovaní systémového prístupu pri práci s touto cieľovou skupinou.

Publikácia predstavuje rámec teórie systémov a systémovej teórie, zameriava sa na systémový prístup pri práci s rodinou. Charakterizuje profesionálnu náhradnú rodinu, poukazuje na výhody a nevýhody vykonávania profesionálnej náhradnej starostlivosti, popisuje funkčnosť rodinného systému profesionálnych náhradných rodín. Súčasťou kapitol sú výsledky a interpretácia výskumných zistení podľa stanovených cieľov výskumného projektu VEGA. Výskumnú vzorku tvorili profesionálni náhradní rodičia, ich životní partneri, biologické deti profesionálnych náhradných rodičov, deti umiestnené v profesionálnych náhradných rodinách a odborní pracovníci centier pre deti a rodiny, ktorí pracujú s profesionálnymi náhradnými rodinami.

Publikáciou chceme poukázať na dôležitosť využívania systémového prístupu pri práci s profesionálnymi náhradnými rodinami, keďže hoci ho odborníci považujú za efektívny a dôležitý, v praxi sa využíva pomerne málo. Navyše, problematika systémového prístupu v kontexte profesionálnych náhradných rodín nebola doposiaľ výskumne spracovaná.

*Elena Gažíková
zodpovedná riešiteľka projektu*

ZÁVER

Problematika funkčnosti rodinného systému profesionálnych náhradných rodín nie je dostatočne prebádaná. Naším zámerom bolo predloženou publikáciou prispieť k diskusii o potrebe využívania systémového prístupu v intervenciách sociálnych pracovníkov nielen pri práci s profesionálnymi náhradnými rodinami, ale aj s rodinami, s ktorými sociálni pracovníci spolupracujú pri riešení ich kríz a problémov.

Objektom nášho výskumu sa stali profesionálni náhradní rodičia, ich životní partneri, biologické deti profesionálnych náhradných rodičov, deti umiestnené v profesionálnych náhradných rodinách a odborní pracovníci centier pre deti a rodiny, ktorí pracujú s profesionálnymi náhradnými rodinami. Pozitívne vnímame fakt, že profesionálni náhradní rodičia vnímajú svoj rodinný systém ako funkčný a sú s ním spokojní. Rovnako pozitívne vnímame, že odborní pracovníci centier pre deti a rodiny využívajú pri svojej práci s profesionálnymi náhradnými rodinami systémový prístup.

Naše výsledky obohacujú problematiku skúmania v oblasti využívania systémového prístupu pri práci s profesionálnymi náhradnými rodinami. Výsledky prinášajú nové poznatky pre širokú vedeckú komunitu.

Autori: doc. PhDr. Elena Gažiková, PhD. a kol.
Editor: doc. PhDr. Elena Gažiková, PhD.
Názov diela: Využitie vybraných prvkov systémového prístupu
v kontexte profesionálnych náhradných rodín
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Tlač: Vydavateľstvo SPU v Nitre
Autor obálky: Ing. arch. Jakub Popelka
Jazyková redaktorka: Katarína Matečná
Rok vydania: 2023
Poradie vydania: prvé
Počet strán: 160
Počet výtlačkov: 200

ISBN 978-80-558-2093-4